

СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ВІДЗНАЧЕННЯ ПОЧЕСНИМ ЗВАННЯМ

Шевченко В. В.

Акцентовано увагу на ролі стимулювання раціоналізаторської діяльності у збільшенні рівня інноваційної активності підприємств. Розглянуто статистичні дані в Україні щодо кількості підприємств, де використані раціоналізаторські пропозиції, кількості використаних у діяльності підприємств раціоналізаторських пропозицій, а також чисельності авторів раціоналізаторських пропозицій. Встановлено факти присвоєння почесного звання «Заслужений раціоналізатор України» та визначено тенденції у нагородженні. Виконано аналіз розподілу відзнак за територіальним розташуванням організацій і раціоналізаторів та визначено області країни, де отримано найбільшу кількість державних нагород. Відображено динаміку відносних показників інноваційної активності регіонів країни, а також зроблено висновки щодо збільшення відносних показників інноваційної активності регіонів, що є лідерами за показниками інноваційної активності, та одночасному зменшенні частки отриманих раціоналізаторами даних регіонів державних нагород.

Акцентируется внимание на роли стимулирования рационализаторской деятельности в увеличении уровня инновационной активности предприятий. Рассмотрены статистические данные в Украине о количестве предприятий, где использованы рационализаторские предложения, количестве использованных в деятельности предприятий рационализаторских предложений, а также численности авторов рационализаторских предложений. Установлены факты присуждения почетного звания «Заслуженный рационализатор Украины» и определены тенденции в награждении. Выполнен анализ распределения наград по территориальному расположению организаций и рационализаторов, а также определены области страны, где получено наибольшее количество государственных наград. Отражена динамика относительных показателей инновационной активности регионов страны, а также сделаны выводы касательно увеличения относительных показателей инновационной активности регионов, являющихся лидерами по показателям инновационной активности, и одновременном уменьшении доли полученных рационализаторами данных регионов государственных наград.

Attention is drawn to the role of rationalization activity stimulation in the increase of enterprises innovative activity level. Statistical data in Ukraine about the number of enterprises where rationalization proposals are used, the number of used rationalization proposals in the enterprise performance and the quantity of authors of rationalization proposals have been considered. The facts of "Honored innovator of Ukraine" title of honor awarding have been established and the tendencies in awarding have been determined. The analysis of awards distribution according to the territorial location of organizations and innovators has been carried out as well as the regions of the country where the most of the national awards were received have been defined. The dynamics of relative indicators of innovative activity of the country regions has been reflected and the conclusions regarding the increase of relative indicators of innovative activity of regions being the leaders according to the innovative activity indicators and regarding the simultaneous decrease of share of national awards received by the innovators of these regions have been made.

Шевченко В. В.

провід. спец. з винахідницької роботи
НКМЗ
intel@nkmz.donetsk.ua

НКМЗ – Новокраматорський машинобудівний завод, м. Краматорськ.

УДК 331.101.3 + УДК 331.103.6 + УДК 331.97 + УДК 331.1

Шевченко В. В.

СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ВІДЗНАЧЕННЯ ПОЧЕСНИМ ЗВАННЯМ

Одним із засобів стимулювання творчої активності є використання моральних стимулів у вигляді присудження почесних титулів і звань. В Україні почесні звання як вид державних нагород є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери тощо, та присвоюються громадянам, які працюють у відповідній галузі, мають високі трудові досягнення та професійну майстерність. Серед 36 почесних звань виду «заслужений», які присуджуються в Україні, окрему роль відіграє звання «Заслужений раціоналізатор України», що присвоюється авторам упроваджених в економічну сферу раціоналізаторських пропозицій за значний внесок у підвищення ефективності виробництва, створення конкурентоспроможних видів техніки [1–3].

В Україні юридичними особами раціоналізаторською визнається та пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності, при цьому об'єктом раціоналізаторської пропозиції може бути матеріальний об'єкт або процес. У раціоналізаторській діяльності процес кваліфікації юридичною особою пропозиції раціоналізаторською стосується встановлення відповідності певним критеріям, як правило – локальній новизні у межах юридичної особи та наявності корисного, зокрема економічного, ефекту.

У 2012 році в Україні з 17 869 авторів зареєстрованих об'єктів права інтелектуальної власності понад 60% (11 039 творців) стали авторами саме раціоналізаторських пропозицій. Пропозиції раціоналізаторів, що були використані на підприємствах (організаціях, установах) протягом року, забезпечили більше 50% економічного ефекту від впровадження нововведень (раціоналізаторських пропозицій, винаходів, корисних моделей). Тому можна вважати, що в Україні раціоналізаторство залишається найбільш масовим видом творчості серед об'єктів права інтелектуальної власності – винаходів, корисних моделей, творів як об'єктів авторського права, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій тощо.

Питанням раціоналізаторства, стимулювання раціоналізації й винахідництва, заохочення почесними званнями, комерціалізації результатів раціоналізаторської діяльності в Україні та за кордоном присвячені публікації науковців і дослідників Г. Андрощука [4; 5], П. Крайнева [6; 7], А. Горнісевича [8], І. Абдуліної [9; 10], В. Плєскача, І. Дробітько [3; 11], С. Петренка [12], В. Болгова, І. Болгова [13], І. Петрової [14].

У доповіді 2016 р. [5] визначено стан винахідницької та раціоналізаторської діяльності в Україні як незадовільний у зв'язку, зокрема, з відсутністю її стимулювання. В дослідженні [14] зазначено, що в Україні динаміка інноваційної діяльності підприємств є досить невиразною, а однією з причин недостатньої інноваційної активності є її неефективне стимулювання.

В роботах [3; 15–17] було розпочато дослідження сучасного стану раціоналізаторської й винахідницької діяльності в Україні та її стимулювання. Так, зокрема, у дослідженні [16] наведено, що при вирішенні завдання мотивації та стимулювання інноваційної праці потрібне, зокрема, застосування організаційних, матеріальних та нематеріальних стимулів. Істотне значення для стимулювання раціоналізаторства має моральне заохочення авторів раціоналізаторських пропозицій у вигляді публікацій про авторів у засобах масової інформації, видачу грамот, присудження почесних звань тощо. Також відомо [18], що сьогодні одним із стратегічних напрямів розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні є розвиток системи стимулювання.

Метою даного дослідження є встановлення фактів присвоєння державних нагород раціоналізаторам України за період із 1991 по 2015 роки, виконання регіонального розподілу почесних звань «Заслужений раціоналізатор України», визначення лідируючих позицій регіонів за кількістю отриманих раціоналізаторами нагород та показниками творчої активності, а також встановлення тенденцій у стимулюванні раціоналізаторів державними нагородами.

Слідє зазначити, що в порівнянні з фактами присвоєння інших звань, які присвоюють в Україні, нагородження званням «Заслужений раціоналізатор України» є менш поширеним. Так, наприклад, у 2006 р. званнями «Заслужений працівник культури України» та «Заслужений юрист України» було нагороджено більше 100 осіб кожним, а за той самий період званням «Заслужений раціоналізатор України» – 3 раціоналізатори. В той же час випадки нагородження, зокрема, таким званням як «Заслужений архітектор України» також є достатньо рідкісними – декілька нагороджень за рік.

З офіційних ресурсів [19; 20] було встановлено, що на протязі 1991–2015 років тільки в 2010 та 2013 рр. не відбувалось присвоєння звань «Заслужений раціоналізатор України», а загалом за цей період відзнаки отримала 91 особа, див. табл. 1. Слід також зауважити, що статистичні дані наведені без урахування Указу 1992 р., кількість нагороджених раціоналізаторів згідно якого не вдалось встановити.

Таблиця 1

Кількість присвоєних звань «Заслужений раціоналізатор України» в 1991–2015 рр.

	1991– 1995 (5 років)	1996– 2000 (5 років)	2001– 2005 (5 років)	2006– 2010 (5 років)	2011– 2015 (5 років)	1991–2015 (25 років)
Кількість присвоєних звань «Заслужений раціоналізатор України»	30	20	19	16	6	91

Співставлення даних із 1991 по 2015 рр. (див. табл. 1) показує поступове зниження кількості нагород із 30 звань (протягом 1991–1996 рр.) до 6 присвоєних звань за останні 5 років. Варто також зазначити, що у 2003, 2004, 2014 та 2015 роках було присвоєно лише 1 звання «Заслужений раціоналізатор України» протягом кожного з років. При цьому найбільше нагород було вручено в 1995 році 11 раціоналізаторам України, з яких 5 – раціоналізаторам Київської області та міста Київ, а також по 1 нагороді представникам АР Крим, Миколаївської, Полтавської, Луганської, Тернопільської та Хмельницької областей.

На основі аналізу фактів присвоєння почесних звань «Заслужений раціоналізатор України» за територіальним розташуванням організацій і раціоналізаторів з'ясовано, що з 25 адміністративно-територіальних одиниць (регіонів) 22 регіони мають факти присвоєння звань у 1991–2015 рр., див. табл. 2.

Найбільша кількість відзнак, як впливає з наведеного в табл. 2, припадає на Київську (12 нагород), Донецьку (12), Дніпропетровську (11) та Харківську (7) області. Результати аналізу показників інноваційної діяльності в Україні [21] також відображають перевагу даних регіонів та Запорізької області за такими показниками раціоналізаторської активності, як кількість використаних раціоналізаторських пропозицій та чисельність авторів раціоналізаторських пропозицій. Так, зокрема, у 2009 р., в якому було присвоєно найбільше нагород за останні 10 років (із 2006 по 2015 рр.), а саме – 7 звань, були досягнуті наступні показники раціоналізаторської активності:

– у діяльності підприємств України в 2009 р. використано 17 425 раціоналізаторських пропозицій [21], з яких 10 787 раціоналізаторських пропозицій (61,9%) використано організаціями, що розташовані на території вказаних 5 областей (Київської (із м. Київ), Донецької, Дніпропетровської, Харківської, Запорізької);

Таблиця 2

Регіональний розподіл присвоєних звань
«Заслужений раціоналізатор України» в 1991–2015 рр.

1.	АР Крим (із м. Севастополь)	6	14.	Миколаївська обл.	2
2.	Вінницька обл.	3	15.	Одеська обл.	1
3.	Волинська обл.	1	16.	Полтавська обл.	2
4.	Дніпропетровська обл.	11	17.	Рівненська обл.	1
5.	Донецька обл.	12	18.	Сумська обл.	2
6.	Житомирська обл.	2	19.	Тернопільська обл.	4
7.	Закарпатська обл.	–	20.	Харківська обл.	7
8.	Запорізька обл.	6	21.	Херсонська обл.	–
9.	Івано-Франківська обл.	2	22.	Хмельницька обл.	6
10.	Київська обл. (із м. Київ)	12	23.	Черкаська обл.	2
11.	Кіровоградська обл.	3	24.	Чернівецька обл.	2
12.	Луганська обл.	1	25.	Чернігівська обл.	–
13.	Львівська обл.	3		Усього	91

– чисельність авторів раціоналізаторських пропозицій у 2009 р. склала 15 581 осіб, з яких 9 257 раціоналізаторів (59,4%) працюють на підприємствах, що розташовані на території вказаних 5 областей.

Структура регіонального розподілу присвоєних звань у 2009 р., показники раціоналізаторської активності в якому розглянуто, демонструє відзначення протягом року раціоналізаторів саме зі вказаних 5 областей, що де-факто були лідерами за впровадженням в економіці технічних рішень. Так, у 2009 р. раціоналізаторами Запорізької та Донецької областей отримано по 2 нагороди, а Київської, Дніпропетровської та Харківської областей – по 1 нагороді (загалом 7 нагород).

Дані [21] стосовно винахідницької активності регіонів, тобто чисельності творців в розрахунку на 10 тисяч працюючих, демонструють, що показник винахідницької активності регіонів по Україні у середньому дорівнює 28 творцям на 10 тис. працюючих. Показники винахідницької активності Харківської області (54 творця), міста Київ (43), Донецької (41) та Запорізької (41) областей є кращими за результатами дослідження. Зазначимо, що показник винахідницької активності м. Київ (43 творці) є вищим ніж окремо розрахований у дослідженні [21] показник Київської області – 10 творців на 10 тис. працюючих. Також вартим уваги такий факт, що за показником винахідницької активності Дніпропетровська область поділяє місце із Івано-Франківською (36 творців), при цьому Дніпропетровська попереду за абсолютним річним показником – кількістю авторів раціоналізаторських пропозицій (2 343 та 263 раціоналізатори).

Надалі дослідимо динаміку кількості присвоєних звань «Заслужений раціоналізатор України» на протязі 1991–2015 рр. у 5 областях, на які, як встановлено, припадає 48 нагород із 91 (52,7%), див. табл. 3.

Як слідує з наведеного в табл. 3, сумарну кількість нагород раціоналізаторам 5 областей (Київської, Донецької, Дніпропетровської, Харківської, Запорізької) було зменшено з 11 нагород протягом 2006–2010 рр. до 3 нагород протягом 2011–2015 рр., а також зменшену частку нагород 5 областей у загальній кількості нагород в Україні.

Таблиця 3

Кількість присвоєних звань «Заслужений раціоналізатор України» в 1991–2015 рр.
у Київській, Донецькій, Дніпропетровській, Харківській і Запорізькій областях

	1991– 1995 (5 років)	1996– 2000 (5 років)	2001– 2005 (5 років)	2006– 2010 (5 років)	2011– 2015 (5 років)	1991– 2015 (25 років)
Київська обл. (із м.Київ)	5	3	2	2	–	12
Донецька обл.	6	1	3	2	–	12
Дніпропетровська обл.	5	2	1	2	1	11
Харківська обл.	1	–	2	2	2	7
Запорізька обл.	–	–	3	3	–	6
Всього звань у 5 областях	17	6	11	11	3	48
Всього звань в Україні	30	20	19	16	6	91
Частка звань 5 областей у загальній кількості звань в Україні	56,6%	30,0%	57,9%	68,7%	50,0%	52,7%

Надалі розглянемо структуру регіонального розподілу присвоєних звань протягом 2011–2015 рр. та попереднього періоду з 2006 по 2010 рр., див. табл. 4.

Таблиця 4

Структура регіонального розподілу присвоєних звань
«Заслужений раціоналізатор України» в 2006–2010 та 2011–2015 рр.

		2006–2010 (5 років)	2011–2015 (5 років)
1.	Харківська обл.	2	2
2.	Дніпропетровська обл.	2	1
3.	Чернівецька обл.	1	1
4.	Запорізька обл.	3	–
5.	Київська обл. (із м. Київ)	2	–
6.	Донецька обл.	2	–
7.	Тернопільська обл.	1	–
8.	Полтавська обл.	1	–
9.	Рівненська обл.	1	–
10.	Сумська обл.	1	–
11.	Кіровоградська обл.	–	1
12.	Хмельницька обл.	–	1
	Усього	16 звань	6 звань

Поряд із зменшенням загальної кількості нагород 5 областей змінилась також структура регіонального розподілу нагороджених, так, якщо у 2006–2010 рр., згідно табл. 4, було нагороджено раціоналізаторів із 10 областей України, то у 2011–2015 рр. – із 5 областей. У 2011–2015 рр. раціоналізатори 2 регіонів (Кіровоградська та Хмельницька області) з'явилися у переліку нагороджених у порівнянні з попереднім періодом, при цьому в переліку нагороджених 2011–2015 рр. немає представників таких 7 областей, як Запорізька, Київська, Донецька, Тернопільська, Полтавська, Рівненська та Сумська.

Зниження кількості відзначень раціоналізаторів, відсутність протягом 2011–2015 рр. нагороджених раціоналізаторів із Запорізької, Київської та Донецької областей, а також зменшення частки нагород 5 областей у загальній кількості нагород в Україні є фактами, що найбільш привертають увагу в контексті даного дослідження з урахуванням вищенаведених показників раціоналізаторської активності. Пошук чинників зниження кількості нагород Київської, Донецької, Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей виконаємо за допомогою аналізу показників раціоналізаторської активності в 2013 році. Так, згідно дослідження раціоналізаторської діяльності за регіонами [22], у 2013 р.:

– кількість підприємств, де використані раціоналізаторські пропозиції, склала 146, з яких 80 підприємств (54,8%) розташовані на території 5 областей;

– чисельність авторів раціоналізаторських пропозицій склала 10 137 раціоналізаторів, з яких 7 948 раціоналізаторів (78,4%) працюють на підприємствах, що розташовані на території 5 областей;

– у діяльності підприємств використано 11 583 раціоналізаторські пропозиції, з яких 9 670 пропозицій (83,4%) використано підприємствами, що розташовані на території 5 областей.

Отже, одночасно зі зменшенням частки отриманих у 5 регіонах нагород із 68% у 2006–2010 рр. до 50% у 2011–2015 рр. відносні показники раціоналізаторської активності регіонів зросли у 2013 році в порівнянні з наведеними показниками 2009 року, а саме: частка авторів раціоналізаторських пропозицій зросла з 59% до 78%; частка використаних раціоналізаторських пропозицій у діяльності підприємств зросла з 61% до 83%. Та проблема наразі не стільки в зниженні частки отриманих нагород, а в загальній кількості відзначень, що була знижена в Україні з 16 звань «Заслужений раціоналізатор України» протягом 2006–2010 рр. до 6 звань протягом 2011–2015 рр., а також зниженні абсолютних показників раціоналізаторської активності в країні.

ВИСНОВКИ

В Україні протягом року з 17 869 авторів об'єктів права інтелектуальної власності понад 60% стали авторами саме раціоналізаторських пропозицій, що забезпечують більше 50% економічного ефекту від впровадження нововведень (раціоналізаторських пропозицій, винаходів, корисних моделей). Наразі в Україні одним із стратегічних напрямів розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні є розвиток системи стимулювання, одним із засобів стимулювання творчої активності якої є використання моральних стимулів у вигляді присудження почесних титулів і звань. Почесне звання «Заслужений раціоналізатор України» протягом 1991–2015 років присвоєне 91 раціоналізатору із 22 регіонів України. Співставлення даних з 1991 по 2015 рр. показує поступове зниження кількості нагород із 30 звань (протягом 1991–1996 рр.) до 6 присвоєних звань за останні 5 років. 52% нагород отримано раціоналізаторами 5 регіонів України – Київської (із м. Київ), Донецької, Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей. Частка використаних протягом року раціоналізаторських пропозицій у діяльності підприємств із 5 даних регіонів склала 83%. За показником винахідницької активності регіонів у розглянутому періоді лідерами є Харківська область (54 творця на 10 тисяч працюючих), місто Київ (43), Донецька (41) та Запорізька (41) області. Загальну кількість впроваджених в країні раціоналізаторських пропозицій протягом 2009–2013 рр. знижено з 17 425 до 11 583 рішень. В наступних роботах буде досліджено аспекти матеріального стимулювання раціоналізаторства, винахідницької активності та технічної творчості на закордонних підприємствах, а також більш поглиблено проаналізовано встановлені у даній роботі тенденції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про державні нагороди України». Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. – N 21. – ст.162.
2. Указ Президента України «Про почесні звання України» від 29 червня 2001 року N 476/2001.
3. Шевченко В. Тренд в стимулюванні раціоналізаторства: державні відзнаки / Віталій Шевченко, Володимир Плескач, Ігор Дробітько // Науково-практичний журнал «Інтелектуальна власність в Україні». – 2014. – № 11. – С. 22–26.
4. Андрущук Г. Стимулювання результатів інтелектуальної діяльності / Геннадій Андрущук // Інтелектуальна власність в Україні. – 2013. – № 1. – С. 55–63.
5. Громадська рада при Державній службі інтелектуальної власності України (доповідь Андрущука Г.О.) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/i_upload/file/gr-protokol-13092016.pdf.
6. Енциклопедія інтелектуальної власності / За ред. проф. П.П. Крайнева. – К.: Старт – 98, 2012. – 660 с.
7. Право интеллектуальной собственности на рационализаторское предложение / Под ред. А.Д. Святоцкокого. – К.: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2004 – 128 с.
8. Горнісевич А. Деякі проблеми регулювання відносин щодо результатів інтелектуальної діяльності / Анатолій Горнісевич // Інтелектуальна власність в Україні. – 2014. – № 10. – С. 59–63.
9. Абдуліна І. Комітетські слухання на тему: «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та засади розвитку» (з виступу голови Комітету з питань освіти і науки Верховної Ради України Лілії Гриневич) / Ірина Абдуліна // Інтелектуальна власність в Україні. – 2014. – № 11. – С. 4–15.
10. Абдуліна І. Яке товариство потрібне винахідникам та раціоналізаторам? / Ірина Абдуліна // Інтелектуальна власність. – 2006. – № 2. – С. 3–4.
11. Шевченко В.В. Рационализаторская деятельность в современных условиях: теоретические и практические аспекты использования организационных решений в экономике предприятия / Шевченко В.В., Плескач В.П., Дробітько І.А. // Научный вестник Донбасской государственной машиностроительной академии : сборник научных трудов. – Краматорськ : ДГМА, 2013. – № 1 (11E). – С. 237–242.
12. Петренко С.А. Раціоналізація та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс] / С.А. Петренко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – № 1. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Traeviv/2011_1/8.pdf.
13. Енциклопедія «Хто є хто в Україні» [Електронний ресурс]: – Державні нагороди України. Кавалери та лауреати. Довідково-енциклопедичне видання / Уклад.: Болгов В.В., Болгов І.В. – К.: Інститут біографічних досліджень. – Режим доступу: <http://who-is-who.ua/main/project/19>.
14. Петрова І.Л. Особливості стимулювання інноваційної діяльності / Петрова І.Л. // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2009. – С. 139–142.
15. Шевченко В. Тренд в стимулюванні винахідництва відзнаками / Віталій Шевченко // Науково-практичний журнал «Інтелектуальна власність в Україні». – 2014. – № 10. – С. 31–34.
16. Шевченко В. В. Стимулювання винахідницької діяльності: регіональний аспект заохочення державними нагородами / Шевченко В.В., Плескач В.П., Дробітько І.А. // Научный Вестник Донбасской государственной машиностроительной академии : сборник научных трудов. – Краматорск : ДГМА, 2015. – № 2 (17E). – С. 376–382.
17. Шевченко В. В. Використання раціоналізаторських пропозицій в Україні: проблеми і тенденції комерціалізації // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії: збірник наукових праць. – Краматорськ : ДДМА, 2016. – №1(37). – С. 157–161.
18. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року (проект) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України. – Режим доступу: <http://sips.gov.ua/ua/ip-strategy28082014>.
19. Президент України. Офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс]: – Офіційні документи. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/>.
20. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]: – Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main>.
21. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2009 році. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2010. – 347 с.
22. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2013 році. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2014. – 314 с.